

La superpoblació és un dels grans problemes a què s'enfronta la humanitat, per la incidència que té en la pèrdua de recursos i en la degradació del medi i de les condicions de vida. Malgrat això, a la Cimera de Rio es va tractar aquest tema sense aprofundir-hi. Aquest article repassa alguns coneguts informes sobre el creixement demogràfic del planeta i proposa una sèrie de punts que cal tenir en compte.

La població i el desenvolupament sostenible

Ramón Tamames

Catedràtic d'Estructura Econòmica de la Universitat Autònoma de Madrid

1. Un balanç de Rio 92

La Cimera per a la Terra reunida a Rio de Janeiro com a Conferència de les Nacions Unides sobre Medi Ambient i Desenvolupament (UNCED), no va començar realment el dia 3 de juny de 1992, sinó que estava en marxa des que el 1987 es va publicar el llibre *Nuestro futuro común*, més conegut com a Informe Brundtland. Precisament, el document en què, per primera vegada, es van exposar les tesis sobre desenvolupament sostenible, que ara s'intenta traduir en termes de projectes i de convencions internacionals.

No evocaré aquí els milions de pàgines que van passar per les impressores fins a amuntegar-se a Rio 92. Com també foren milions les hores de treball de científics, experts, negociadors, secretàries i serveis de tota mena, que tingueren com a objectiu que, en menys de dues setmanes, es firmessin acords i declaracions.

Parlar de carnaval, com es va fer, per referir-se a tot aquest procés, no ha passat de ser una trista lleugeresa per part d'alguns responsables europeus del medi ambient. A l'igual que referir-se a Rio 92 com a un funeral em sembla que seria, per altra banda, una apreciació més aviat nècia per la seva falta de fonament.

Si s'hagués d'establir un cert balanç, jo diria que el que s'ha aconseguit a Rio 92 en va justificar els esforços. I permet que de cara al futur tinguem més esperances que abans de la trobada.

Per començar, la Declaració de Rio, o si es prefereix, més ambiciosament, la Carta de la Terra, no és, per descomptat, una impressionant millora respecte dels principis d'Estocolm 72, però sí que significa, amb tota claredat, una presa de consciència del fet que el deteriorament ambiental exigeix que es prenguin mesures de molta més envergadura, que han de ser a més coordinades i solidàries perquè tot plegat no es quedi en mala literatura. L'Agenda 21 ha estat qualificada per alguns d'esbós de codi de comportaments internacionals amb la natura. I, sens dub-

te, suposa un vast esforç de diagnòstic i de plantejament de solucions interrelacionades i semiquantificades en termes de necessitats de finançament. Per la resta, aquest quasi-codi no es desllueix pel fet que la seva redacció final es portés a terme amb seriosos estira i arronsa. Cosa que no va ser gaire estranya, perquè ja se sap que tots denunciem, però després ningú no admet de ser investigat. Així, els països productors de fustes tropicals parlen de deteriorament, però no volen que se'ls tallin les exportacions. Com igualment, els interessos petrolers, i fonamentalment els membres de l'OPEP, es resisteixen a acceptar compromisos relatius a futurs gravàmens sobre el consum energètic.

A més llarg o més curt termini, ningú no quedarà al marge de les responsabilitats que calgui anar definint en el futur en les previstes convencions sobre boscos, desertització, oceans, etc. Sense oblidar que la Conferència Demogràfica Mundial de 1994, segons veurem, haurà d'assumir les implicacions mediambientals debatudes a Rio.

Com a resultats emblemàtics de la Conferència —encara que paradoxalment no hagi estat un veritable fòrum de negociació—, es recordarà la signatura de dues convencions, sobre biodiversitat i canvi climàtic. Tots dos textos, com es diu col·loquialment, van quedar al final un xic descafeïnats, per la pressió dels EUA, que després ni tan sols va signar l'acord de biodiversitat. Però no és poca cosa que hi hagi nous compromisos internacionals de respecte als hàbitats de les espècies amenaçades d'extinció, o que s'esmentin els drets dels països menys desenvolupats pel que fa a les seves matrius genètiques, o que es perfilin objectius per tal de reduir les emissions de gasos d'hivernacle. Totes aquestes referències, d'una manera o altra, marcaran el començament d'intricades però segurament fructíferes negociacions.

2. Sense un model global

En el fons, el que potser ens hauria de preocupar més de Rio 92 és saber si després de la trobada —sense oblidar el Fòrum Global—, disposem o no d'una vertadera concepció global dels problemes i de les solucions.

En aquest sentit, penso que una de les intervencions més destacades de tot el plenari de la UNCED, fou la de Lester R. Brown, dirigent del Worldwatch Institute, o Institut d'Observació del Món, que des de fa gairebé un decenni publica el seu informe anual sobre l'estat del planeta.

En les seves paraules a les delegacions a Rio, Brown manifestà, sense alarmismes i amb tota precisió, que el temps s'acaba: el que calgui fer, s'ha de fer abans que les situacions adverses per a l'ecosistema global siguin definitivament irreversibles. Tanmateix, aquesta sensació de lluita contra el temps, per evitar un potencial holocaust general, no és la que prevalgué a Rio 92, l'escenari de la qual encara va ser «una ciutat alegre i confiada».

Si volem parlar de globalitat, hem de referir-nos a la concepció holística del que és el funcionament de la Terra com a conjunt, una idea que té antecedents diversos. Però es pot dir que fou Jay Forrester, amb el seu *Model Terra-I*, basat en la dinàmica de sistemes, qui formulà, per primera vegada, una interrelació general de les grans variables: població, produccions agrícoles i industrials, contaminacions humanes, etc.

Després, amb anàloga base metodològica, vindrien els models *Terra-II* i *Terra-III* de l'Informe dels Meadows, del MIT, al Club de Roma, el 1972: *Els límits al creixement*. En aquests dos nous models es contemplaren, respectivament, els escenaris del funcionament del planeta d'acord amb la hipòtesi que continués amb el seu creixement espontani o que s'acceptessin com a inevitables uns límits al creixement i s'operés en conseqüència.

L'Informe al Club de Roma de 1972 rebé

nombroses crítiques i, fonamentalment —i amb irrefutable raó— les referents a la falta de coneixement exhaustiu dels estocs de recursos no renovables (petroli i minerals de totes menes), i la ignorància relativa del que podrien ser les elasticitats de substitució de factors de producció escassos per altres més abundants, o del que suposaria el gran potencial d'estalvi d'energia i de matèries primeres. I ha estat gràcies a aquests mecanismes —noves troballes, elasticitats, estalvi d'insums per unitat de producte—, com l'economia mundial ha funcionat dins d'una seqüència cíclica inevitable, amb un creixement mitjà encara més fort en les dècades del 72 al 92.

En canvi, en el que l'Informe 72 del MIT al Club de Roma no va fallar fou a apreciar que els sistemes naturals anaven vers la saturació de la seva capacitat d'autoregeneració, pels efectes d'una població creixent cada vegada més productivista i consumista. Aquest escenari de fatiga de Gaia, com Lovelock va plantejar en la seva cèlebre hipòtesi, o de conseqüències del que jo personalment anomeno la segona llei de Malthus (la població creix en proporció geomètrica i les capacitats d'autoregeneració naturals del planeta es mantenen estàtiques), és ja una realitat més que evident. Els límits al creixement s'evidencien ja pertot arreu.

Aquesta amenaça global de la població humana a la biosfera és l'autèntica qüestió a què ni a Rio de Janeiro, ni en els preparatius de la Cimera, es va dedicar prou atenció. Es va continuar amb la inèrcia convencional, i força obsoleta, dels organismes internacionals de considerar que els temes es resolen amb extenuants llistats de temes, amb agendes detalladament desglossades en seccions i capítols. Però en totes les tones de paper consumit abans, a i després de Rio 92, el que va faltar va ser el model que amb totes les seves deficiències admissibles, sí que existia, feia quatre lustres, en l'Informe del MIT al Club de Roma. En altres paraules, després d'acabar la Conferència

ens vam quedar en dejú d'una revisió de quins haurien de ser els ritmes en la multitud d'accions futures, interrelacionades, perquè les coses no empitjorin sinó que millorin.

Alguns atribuiran aquesta estranya situació —si arriben al mateix diagnòstic final que l'autor—, al fet que a Rio 92 hi hagué massa resistències a adquirir compromisos financers o es referiran al rebuig a fer grans promeses en matèria de transferències de tecnologia. I essent certes ambdues afirmacions —en un món que des de la Guerra del Golf no acaba de sortir de la recessió econòmica—, la veritat és que els protagonistes com a tals de Rio 92 no van operar amb la fermesa necessària.

Esperem que a partir de Rio 92, aquest gran absent de la Conferència —el que podríem anomenar *Model Terra-IV*—, pugui sorgir finalment. I en aquell model, la població és una variable decisiva, com veurem a continuació.

3. La demografia en perspectiva

Fou el filòsof hel·lènic Protàgores, amb la seva cèlebre frase que «**l'home és la mesura de totes les coses**», qui va donar a entendre l'absoluta necessitat de tenir com a referent, en qualsevol tema, els éssers humans. Avui, aquesta actitud es coneix normalment com a antropocèntrica i està sotmesa a tota classe de crítiques perquè implica l'exaltació del predomini cec de la depredadora espècie humana.

Aquesta és la realitat: totes les altres espècies es troben condicionades per l'expansionisme humà i moltes fins i tot en risc de desaparició per la implacable reducció dels seus hàbitats. És per això que en la nostra època ha sorgit un ampli moviment a favor del conservacionisme, la protecció i els drets dels animals i les plantes, en defensa del principi que tots els éssers vius són dignes de viure la seva vida.

Però malgrat aquesta reivindicació el cert és que més de 2.400 anys després de la

màxima de Protàgores, la diversitat biològica depèn totalment de l'home. I macroeconòmicament parlant, la producció, la renda, el consum i, en definitiva, el ritme de desenvolupament econòmic són elements lligats d'una o altra manera a la demografia. Per tot això, és clar que població, medi ambient, economia i tecnologia, són temes que s'interrelacionen estretament com anirem veient.

3.1. Del Neolític a la Revolució Industrial

El demògraf Carlo M. Cipolla, al seu llibre *The Economic History of World Population*, sistematitzà l'esdevenir demogràfic des de l'aparició de l'*homo sapiens*, dividint-lo en etapes successives, segons si en l'activitat humana predominava la caça, l'agricultura o la indústria, amb successives explosions demogràfiques al començament de cada fase.

La primera d'aquestes explosions es va produir en el mateix Neolític —quan s'estengué l'agricultura i la ramaderia—, tot i que d'aquesta òbviament no queden registres quantificats. La segona, històricament ben coneguda, l'ocasionà la Revolució Industrial, quan el creixement poblacional adquirí, als països que avui anomenem *del Nord*, una intensitat fins aleshores no coneguda, tant pel ràpid descens de la taxa de mortalitat, com pel creixement de l'esperança de vida en néixer (EVN), tots dos fenòmens provinents de les millores sanitàries i de l'eradicació de les grans epidèmies.

3.2. La bomba de la població

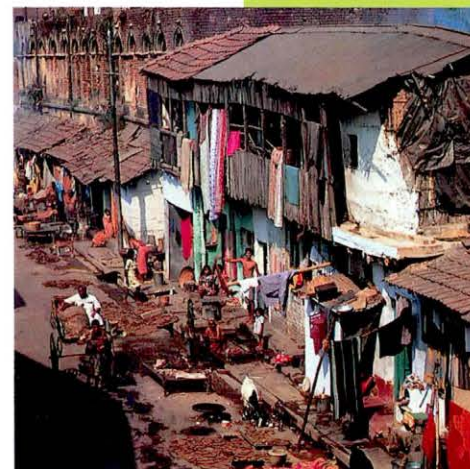
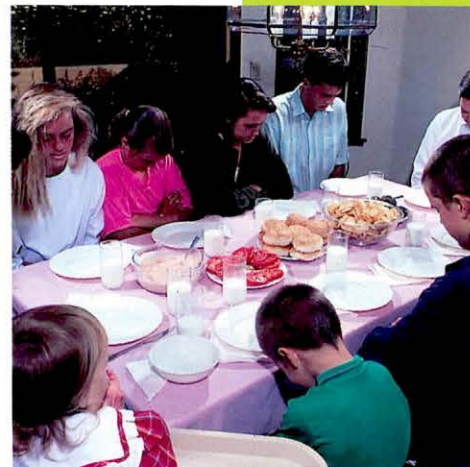
La tercera explosió demogràfica, la més intensa, la que moltes vegades es denomina gràficament bomba de població, coincideix amb una marcada heterogeneïtat en les característiques demogràfiques. Atès que mentre que als països industrials (PI) s'ha assolit un nou equilibri, en els menys desenvolupats (PMD) encara falta molt per a això.

Efectivament, si la distinció entre PI i PMD és a vegades difícil d'establir nítidament, és obvi que una taxa de creixement vegetatiu anual del 2,5 % o més gran ja només es dona als PMD. En canvi, els PI d'Europa, el Japó, Amèrica del Nord i l'ex-URSS, presenten una expansió anual inferior a l'1,5 %. I en el cas de l'Europa occidental, de menys del 0,5, amb casos de creixement negatiu com els d'Alemanya i Dinamarca.

La situació de lent creixement poblacional es coneix amb el nom de *maduració demogràfica* i, bàsicament, és imputable a la caiguda de la *taxa mitjana de fecunditat* (fills que té cada dona de mitjana), per sota de la *taxa de reemplaçament*, és a dir, el nombre mitjà de fills per parella que és necessari si la població ha de mantenir-se a llarg termini, i que se situa entorn a 2,1 fills. A la majoria dels països d'Europa la taxa mitjana de fecundació ja no arriba a 2.

Aquesta maduració demogràfica, en contra del que pensen i diuen alguns, no és cap desgràcia. És, simplement, això: que la societat madura i s'ajusta al subjacent axioma que *amb recursos finits és impossible el creixement amb límit en l'infinit*. Per la seva banda, els PMD d'Àsia, Àfrica i Amèrica presenten taxes de natalitat gairebé sempre superiors al 3 %, amb un creixement vegetatiu anual superior al 2 % i amb un clar descens dels seus coeficients de mortalitat. Tot això està acompanyat, a més, de fortes elevacions de l'EVN.

I en relació amb aquesta última, serà bo recordar que als països més avançats, l'EVN era de vint-i-cinc anys el 1700, gairebé com a l'Imperi Romà. El 1800, s'arribà als trenta anys de mitjana, el 1850 als quaranta, el 1900 als cinquanta, el 1940 als setanta, i el 1980 se superaren els setanta anys d'EVN. Als PMD, l'EVN és en general encara inferior als seixanta anys, però el recorregut fins als setanta no trigarà dos segles, sinó com a molt dues dècades, si no és que l'epidèmia del nostre segle, la sida, fa canviar les coses dramàticament, sobretot a l'Àfrica.

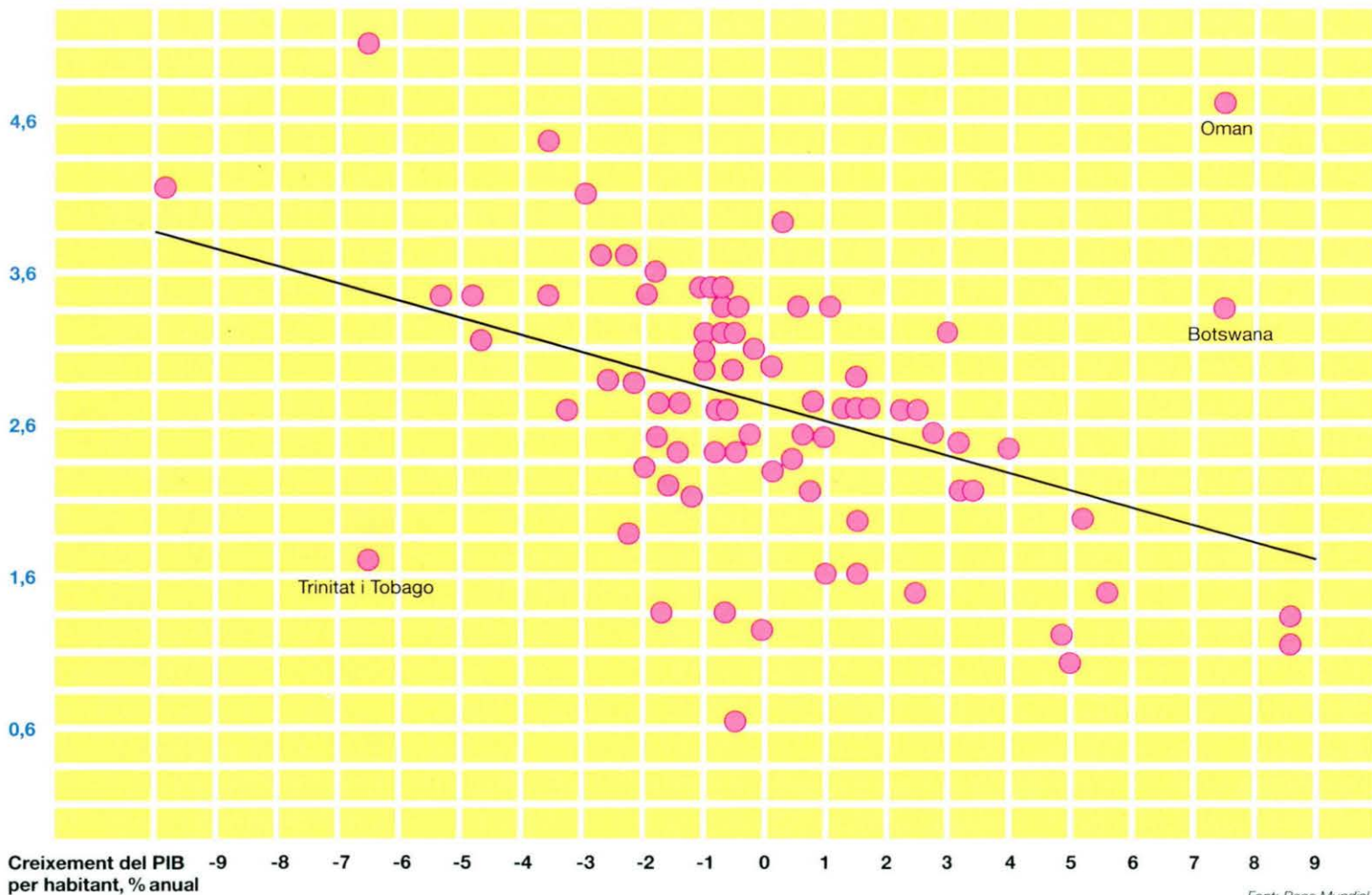

Les qüestions de població haurien de continuar integrant-se plenament als processos de planificació i formulació de polítiques i adopció de decisions en l'àmbit nacional. S'hauria de considerar la possibilitat d'aplicar polítiques i programes de població en què es reconeguessin totalment els drets de la dona

● Creixement de la població i increment de l'ingrés, 1980-89

El gràfic mostra la correlació entre les taxes de creixement dels ingressos i de la població en el període 1980-89. Cada punt representa un país.

Creixement de la població, % anual

Font: Banc Mundial.

En suma, alta natalitat, baixa mortalitat i allargament de l'EVN, tot això condueix a l'explosió demogràfica del nostre temps. I davant d'aquestes tendències i el que poden significar, no hi ha pitjors cecs que els que no volen veure. Entre aquests, amb tots els respectes, Joan Pau II per raons religioses. I d'altres, als governs del Tercer Món, per baixos imperialismes inconfessats.

3.3. Previsions fins al 2000, i després: som massa?

«Aquest any l'informe sobre l'Estat de la Població Mundial llança una crida en favor d'una acció immediata i decidida per aconseguir un equilibri entre els patrons de població, de consum i desenvolupament, que permeti acabar amb la pobresa absoluta i satisfer les necessitats humanes, sense deixar de vetllar per la protecció del medi ambient.»

Amb aquestes paraules comença l'informe anual del Fons de les Nacions Unides per a les Activitats de Població (FNUAP) de 1992, especialment preparat per a la Cimera de la Terra i presentat per la directora executiva de l'FNUAP, Dra. Nafis Sadik. Realment, l'Informe és molt més expressiu del que ho fou la mateixa intervenció de la senyora Sadik a Rio 92, on es pot dir que es va limitar a anunciar la Conferència Demogràfica de 1994.

L'informe de l'FNUAP publica les projeccions demogràfiques revisades a llarg termini de la Divisió de Població de les Nacions Unides, les primeres difoses des de fa deu anys. D'aquestes es desprèn que:

- A mitjan 1992, la població mundial assolí la xifra de 5.480 milions d'habitants. El 1998 ja arribarà als 6.000 milions. Al llarg del pròxim decenni es registraran increments anuals mitjans de 97 milions d'habitants, els més alts de la història.
- La projecció mitjana o més probable

(A) implica que la població mundial gairebé s'haurà duplicat, fins a sumar 10.000 milions, l'any 2050.

- Si es compleix la hipòtesi més optimista (B), la població mundial podria assolir el seu nivell màxim a mitjan segle vinent (a l'entorn de 8.500/9.000 milions), i baixar després.

- Però el creixement de la població també podria desviar-se en sentit contrari i assolir els 12.500 milions l'any 2050 (C), amb la perspectiva d'arribar als 20.700 milions un segle més tard. Un panorama al·lucinant i en absolut indescartable si, per exemple, a la Xina es produís una nova explosió demogràfica, en cas que se

suavitzessin les actuals constriccions al creixement de la població.

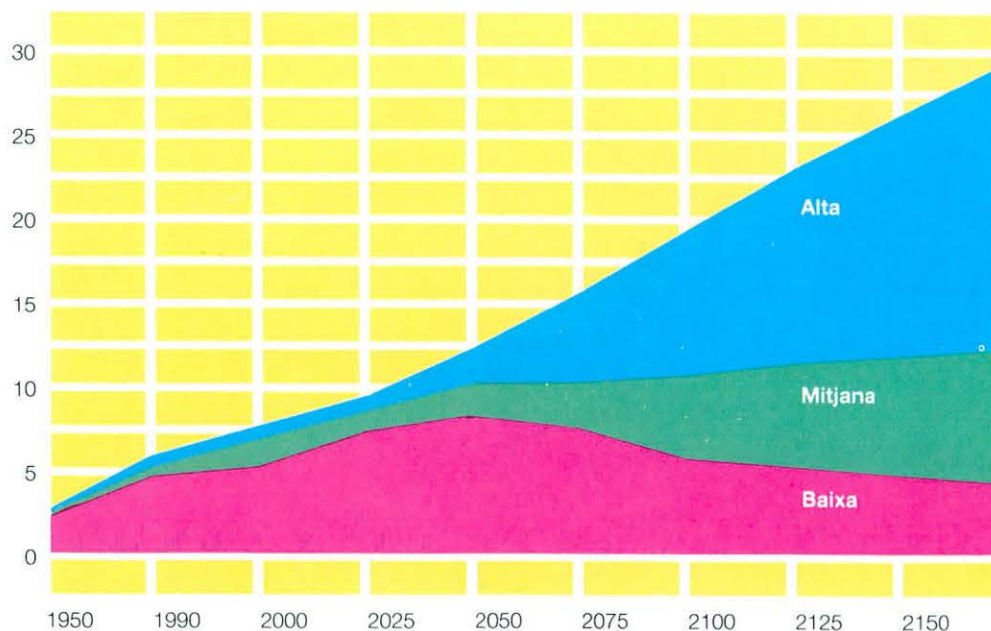
- El que hagi de passar dependrà en gran part de les mesures adoptades la pròxima dècada per reduir la grandària de les famílies. Qualsevol endarreriment podria traduir-se en una diferència de gairebé 4.000 milions d'habitants en la població total del món l'any 1975.

- Al voltant del 83 % del creixement de la població que es constatarà al llarg del pròxim decenni correspondrà a les zones urbanes, sent l'expansió més ràpida als països amb taxes elevades de creixement global de la seva població.

Perspectives futures: projeccions de població fins a l'any 2150

Projeccions demogràfiques -baixa, mitjana i alta- de les Nacions Unides. La diferència entre la projecció alta i baixa per al 2050 és de 4.000 milions d'habitants, xifra aproximadament equivalent a la població mundial de 1975.

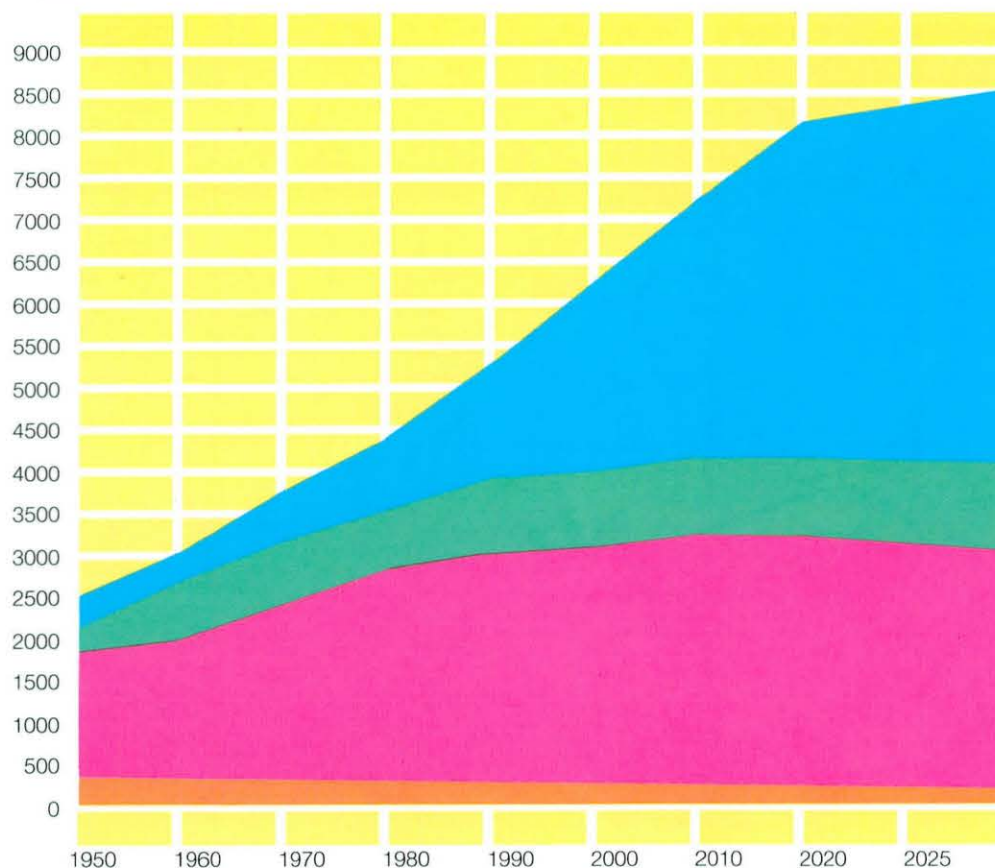
Població en milers de milions

Font: Divisió de Població de les Nacions Unides.

● **La urbanització del món, 1950-2025**
Població urbana i rural. Projecció mitjana.

Població en milions

Font: Divisió de Població de les Nacions Unides.

- Urbana, països en desenvolupament
- Urbana, països desenvolupats
- Rural, països en desenvolupament
- Rural, països desenvolupats

3.4. Població, subdesenvolupament i dualisme

Aquests futurs increments superiors de població als països més pobres coincideixen amb la greu penúria d'equipaments per satisfer les necessitats dels seus nous pobladors. No és difícil preveure que en àmplies regions, a les megalòpolis ingovernables del Tercer Món, el deteriorament de la qualitat de vida augmentaria. Però també a les àrees rurals les coses seran difícils. Algunes xifres del passat recent són ben expressives del que ens espera.

Segons l'FNUAP, entre 1979-81 i 1986-87, la producció de cereals per habitant va baixar en 51 països en vies de desenvolupament i només augmentà en 41. La xifra total de persones desnodrides passà de 460 a 512 milions i les projeccions apunten que continuarà creixent fins a gairebé 550 milions a finals de segle. Els nens no escolaritzats passaren de 284 a 293 milions entre 1970 i 1985 i s'estima que augmentarà fins a 315 milions a finals de segle. El nombre d'analfabetisme saltà de 742 a 889 milions i les de persones sense sistemes de sanejament eficaços de 1.034 a 1.750 milions.

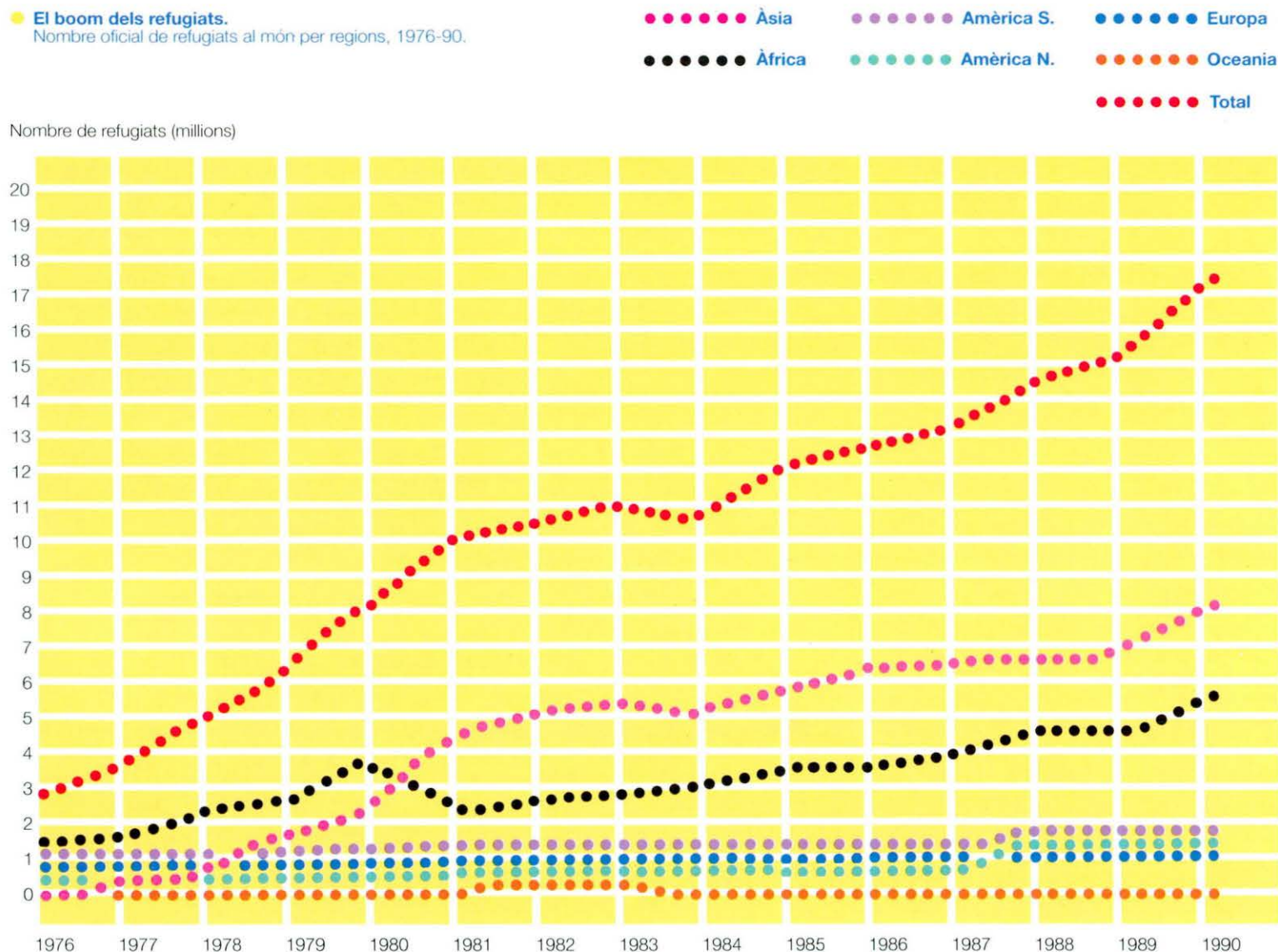
Les xifres esmentades semblaran més o menys rellevants i fins i tot podrà argumentar-se que en termes percentuals *es millora*. Però el que està fora de dubte és que l'amuntegament empitjorarà i, per tant, les crispacions socials de tota mena. És a dir, es tindran segurament més coses i es menjarà fins i tot millor (segons el que entenguem per menjar). Però la situació serà de més duresa de vida en medis urbans inhòspits, insegurs i mediocres.

I com que les reivindicacions per a un canvi de sistema s'han afeblit (s'ha perdut, de moment, la concepció utòpica de passar al socialisme), i com que l'organització dels pobres sol ser deficient, el dualisme i el deteriorament de la qualitat de vida anirà a mal.

Reflexionem un moment: 14.500 milions d'habitants el 2050 (hipòtesi màxima) per

El boom dels refugiats.

Nombre oficial de refugiats al món per regions, 1976-90.

Font: Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats.

a un planeta com el nostre, que el 1992 en suporta només 5.500 —en condicions d'amuntegament a la major part del món subdesenvolupat, i amb tota mena de problemes de nutrició, habitatge, sanitat i educació—, és un horitzó de dramàtic malson per a les generacions venidores. Però també per a les actuals, que ja tenim

responsabilitats indefugibles, que no poden apaivagar-se ni amb el més entusiasma cantic al que la ciència i la tècnica podran fer per canviar la tendència. A més a més, el que s'ha dit sobre el creixement demogràfic tercermundista no pot fer disminuir ni un xic la realitat miserable del fet que els habitants del Primer

Món i els de l'ex-Segon Món (els postcomunistes) contaminem per càpita en quantitats que són múltiples molt elevats del nivell mitjà del Tercer Món. Oblidar això, seria caure en tesis zeristes a ultrança i a curt termini (per allò del creixement zero), de tall nord-industrial, actualment molt vituperades i amb raó als PMD.

Però tot això no és obstacle per destacar que la bomba de rellotgeria demogràfica i ecològica del Sud continua amb el seu *tic-tac* inexorable. I que, per això mateix, no s'ha d'esperar que tot es resolgui quan als PMD s'assoleixi el nivell de renda que avui tenen per exemple els alemanys i els danesos, perquè així tots acceptin de bon grat el creixement zero. Esperar fins aquest moment, seria com resignar-se que la bomba esclati molt abans. Inevitablement, doncs, la solució rau a reforçar el desenvolupament econòmic del Tercer Món. Rebutjar aquesta tesi seria, virtualment, seguir la tàctica de l'estruc (amb les nostres disculpes per a una au tan bella).

4. Població i medi ambient: la primera llei de Malthus i l'homo tecnològic

No és estrany davant l'estat de coses que mostra el rellotge demogràfic mundial que als congressos i a les discussions en general sobre el futur sorgeixi inevitablement la referència a la llei de Malthus que va fer cèlebre Thomas Robert Malthus (1766-1834), pastor anglicà i economista destacat, autor del renomemat *Assaig sobre el principi de la població*, publicat el 1798, de forma anònima i que cinc anys després, el 1803, es reedità ja amb el seu nom.

A les successives edicions de la seva obra, Malthus va anar refinant les seves idees i acceptà de bon grat que la seva pròpia llei no seria tan inexorable quan creixessin els rendiments de la terra i disminuís la natalitat dels humans. Però ni el primer tindria un caràcter indefinit —va dir—, ni el segon, en la seva forma més natural seria suficient per evitar la necessitat de recórrer a l'autolimitació voluntària: les després tan tergiversades *pràctiques malthusianes*, o el que avui denominem, amb unes expressions o altres, política de control demogràfic.

La llei de Malthus opera actualment de forma contundent en alguns països. Pre-

cisament en aquells en què l'explosió demogràfica no va anar acompanyada d'avanços tècnics suficients per garantir el flux de les subsistències necessàries.

Així, les previsions de misèria i fam s'estan acomplint en moltes àrees menys desenvolupades a escala més que local, fins i tot per a grans regions. Això és el que passa al Sahel i a la Banya d'Àfrica, fins i tot en algunes zones de l'Amèrica hispa-

noparlant. A gairebé tots aquests països, hi ha espais en què la població va al davant de la producció de recursos alimentaris.

Per contra, al món industrialitzat, i en una gran part del Tercer Món —gràcies a la *revolució verda*—, sí que hi ha aliments per a tots, encara que sigui en termes de qualitat molt diferents, i enmig de condicions de vida típicament duals.

Podria dir-se, doncs, que per a la major

● Disponibilitat de terres: perspectives futures. Superfície cultivable per persona (hectàrees)

Font: FAO i Divisió de Població de les Nacions Unides.

El gràfic mostra la superfície cultivable disponible per persona a tot el món l'any 2050, posat que es mantinguin les taxes d'expansió dels anys 1980. Si es compleix la projecció alta, la superfície disponible serà un 37% més reduïda que amb la projecció baixa.

part de la població mundial les prediccions fetes en funció de la llei de Malthus, no s'han verificat. Els avenços tecnològics han anat endarrerint, *sine die*, l'efectiva vigència dels rendiments decreixents de la terra, que constituïen la base —juntament amb el creixement poblacional— de tals previsions, gairebé generalment considerades pessimistes. Ha estat un triomf definitiu de l'*homo tecnologicus*?

5. La segona llei de Malthus i l'*homo ecologicus*

Però a part que tal vegada la major explosió demogràfica encara ha de venir —i no sabem quant resistiran les revolucions verdes—, cal adonar-se que les relacions entre població i futur són transferibles cada vegada més a la capacitat de la biosfera i dels ecosistemes.

No podem, simplement, cenyir-nos als aliments, a la més tradicional de les subsistències. Són importants, per la senzilla raó que qui no menja no pot viure. Però a llarg termini, tan preocupant o més que les subsistències és la situació que prové de la implacable agressió que a la biosfera produeix la població en expansió exponencial.

I en aquest sentit, es pot afirmar, sense pal·liatius, que el creixement poblacional està impulsant la destrucció de l'entorn. Això es manifesta sobretot en la sobrecàrrega de la biosfera com un conjunt i d'alguns grans ecosistemes que estan arribant al límit, o en els quals fins i tot s'ha desbordat ja la capacitat d'autoregeneració i d'autorecuperació.

Aquesta situació es correspon amb el que aquí anomenarem segona llei de Malthus. En altres mots, si bé els 5.500 milions d'habitants de la Terra (1992) tenen avui, majoritàriament, prou menjar —ni que sigui amb força malnutrició i dualisme—, el cert és que aquest gegantí estoc demogràfic, que podria arribar a 14.500 milions el 2050, està incidint de forma acumulativa, i irreversible en molts casos en el deteriorament i en la capacitat d'auto-

regeneració de la biosfera globalment i d'alguns grans ecosistemes.

Dit d'una altra manera, el creixement de la població humana està trencant els equilibris que ara permeten el funcionament normal de l'ecosistema terrestre com a conjunt. Ara ja estem en un món hominitzat, i alhora amenaçat per l'ingent augment de la que diuen és la seva espècie més racional, la humana, que contra tota raó està creant, amb el seu propi creixement desmesurat, les condicions de la seva possible desaparició futura o almenys del deteriorament de la seva qualitat de vida.

La segona llei de Malthus podríem formular-la en termes, doncs, de saturació de la biosfera per l'excés de població. Davant de la situació tradicional d'una demografia lenta i escassament contaminant, la humanofera d'avui, ja prou densa, pel fet que disposa d'una tecnologia poderosa destrueix l'ozonosfera amb els CFC, i satura l'atmosfera amb CO₂ i altres gasos (efecte hivernacle), enverina les aigües continentals i els mars, destrueix els boscos i erosiona la biodiversitat tot posant en perill tantes i tantes altres espècies.

En definitiva, l'autoregeneració espontània del medi natural ja no és possible plenament i tot, o gairebé tot, es degrada. L'entropia global avança d'una forma implacable. La natura cedeix davant del pes d'una població desmesurada. Els humans, enlloc de seguir en la seva marxa la senda de la raó per la corba logística, continuen en el creixement exponencial. Es tracta, doncs, que entrem en raó. En el cas de la primera llei de Malthus, la tecnologia va anar allunyant la seva virtualitat. Hi insistim: hi hauria aliments més que suficients per a tots si hi hagués una bona distribució dels que es produeixen. I en el mateix sentit, certament, es pot afirmar que la natura no té perquè degradar-se fins a límits insuportables. L'ecoregeneració humana podria aturar la marxa a l'holocaust ecològic global.

En definitiva, les lliçons del passat s'han d'assumir, i si per neutralitzar la primera

lleï de Malthus sorgí l'*homo tecnologicus*, per compensar la segona haurà de generalitzar-se l'*homo ecologicus*, l'únic capaç de frenar, en llibertat, el rellotge demogràfic i racionalitzar les migracions.

Frenar el rellotge —o millor encara, ni que sigui amb una expressió menys gràfica, anar a un altre ritme demogràfic mundial— no significa altra cosa que desactivar la bomba de població. Què s'està fent en aquesta matèria? Què va dir Rio 92? Què diu l'FNUAP? En suma, on anem? Això és el que tractarem de veure a continuació.

6. La població a la Cimera per a la Terra

A la Cimera per a la Terra tot el que es refereix a població es va incloure al Capítol 5 de la Part I de l'Agenda 21. És un text prolix —reiteratiu i sense projectes concrets— del qual seleccionarem els punts més significatius:

6.1. Bases per a l'acció

5.2. Hi ha una relació sinèrgica entre les tendències i els factors demogràfics i el desenvolupament sostenible.

5.3. La combinació del creixement de la població mundial i la producció amb modalitats de consum no sostenibles causa pressions cada vegada més greus sobre la capacitat de la Terra per sustentar la vida.

5.4. És menester desenvolupar estratègies per mitigar tant l'efecte advers de les activitats humanes sobre el medi ambient com l'efecte advers de les modificacions del medi ambient sobre les poblacions humanes.

6.2. Objectius

5.5. Tan aviat com sigui possible haurien d'assolir-se els objectius següents:

a) incorporació de les tendències i els factors demogràfics en l'anàlisi mundial dels temes relatius al medi ambient i el desenvolupament;

b) millor comprensió de la relació que existeix entre la dinàmica demogràfica, la tecnologia, el comportament cultural, els recursos naturals i els sistemes sustentadors de la vida;

c) avaluació de la vulnerabilitat humana en zones d'alta sensibilitat ecològica i centres de població, per determinar d'aquesta manera les prioritats d'acció en tots els plànols, tenint plenament en compte les necessitats definides per la comunitat.

6.3. Formulació de polítiques nacionals

5.17. Les qüestions de població haurien de continuar integrant-se plenament als processos de planificació i formulació de polítiques i adopció de decisions en l'àmbit nacional. S'hauria de considerar la possibilitat d'aplicar polítiques i programes de població en què es reconeguessin totalment els drets de la dona (el tema de la dona, ja ho veurem, és ara el més rellevant de tots).

5.18. Els governs i altres entitats pertinents podrien, entre altres coses, endegar activitats, amb el suport apropiat dels organismes d'ajuda, i informar respecte d'això la Conferència Internacional sobre Població i Desenvolupament que se celebrarà el 1994, en particular al seu comitè de població i medi ambient.

6.4. Execució de programes en l'àmbit local

5.46. S'haurien d'aplicar polítiques nacionals per posar en marxa programes integrats i multifacètics, en els quals es prestés atenció especial a la dona, als grups més pobres que viuen en zones crítiques i a d'altres grups vulnerables. I que permetessin la participació de grups que poguessin actuar efectivament com a agents del canvi i del desenvolupament sostenible.

5.66. Les recomanacions contingudes en aquesta secció no han de prejudicar en cap

cas les deliberacions de la Conferència Internacional de Població i Desenvolupament (1994), que serà el fòrum apropiat per a l'examen de les qüestions de població i desenvolupament, tenint en compte les recomanacions de la Conferència Internacional de Població, celebrada a Mèxic D.F. el 1984, (1) i les Estratègies de Nairobi orientades vers el futur per a l'avançament de la dona. (2)

7. A manera de conclusió

Després de la revisió de la política de població preconitzada a Rio 92 i tenint en compte les propostes de l'FNUAP, intentarem extraure'n algunes conclusions.

1. No n'hi ha prou de proposar polítiques de població dràstiques, i menys encara polítiques de població pures i dures, a l'estil xinès. Tanmateix, aquesta actitud, amb tants d'aspectes negatius —i possibilitats de nova explosió demogràfica—, no ha d'ocultar que els sistemes d'anticonepció menys coactius han tingut èxits importants a Tailàndia, el Brasil, Mèxic, etc. Per altra banda, les actituds natalistes —com les ja subratllades de la jerarquia eclesiàstica catòlica i de l'imperialisme demogràfic— han de ser criticades de manera freda i persuasiva, perquè s'entengui la idea de *menys fills i més ben atesos i més feliços*.

2. Als països desenvolupats, en alguns dels quals, com ja hem vist, ja s'ha arribat al creixement zero demogràfic o s'està en vies d'arribar-hi, la maduració, desitjable per a tot el món, només s'aconseguí a través del desenvolupament i l'emancipació de la dona. Fins i tot en països tan catòlics com Espanya i Itàlia, la tendència a la maduració demogràfica ha estat extremadament ràpida. Ara, de cara als PMD, cal preconitzar la plena igualtat de la dona a la societat. Però, insistim en el que ja s'ha dit abans, no cal esperar *amb els braços plegats* que el desenvolupament econòmic i l'emancipació de la dona desactivin la bomba. Si esperem més, la bomba esclatarà. Per això, l'única sortida rau a aug-

mentar l'ajuda al desenvolupament, en la direcció Nord/Sud, per accelerar-ho.

3. Aquesta acceleració no significa que sigui perfecta quan s'aconsegueixi —com es va dir a Rio 92 «**al més aviat possible**»— el 0,7 del PIB dels països desenvolupats, com tampoc es tracta simplement d'ajuda que pugui degenerar en assistencialismes. Cal despertar i impulsar les capacitats endògenes dels països menys desenvolupats.

4. El desenvolupament no obliga ni a una occidentalització desastrosa del Tercer Món, ni a una marxa triomfal vers el productivisme. De què serviria frenar la població, si continuem amb un desenvolupament insostenible en què tots consideren que el sùmmum de la felicitat rau en l'ús desmesurat de l'automòbil, en l'aire condicionat per poder portar abrics de pells als tròpics i en el consumisme ubiqü?

5. L'eliminació de la pobresa absoluta i l'elevació dels nivells de salut i educació de l'estatus de la dona afavorirà un creixement més lent i equilibrat de la població. En aquest sentit, l'Informe 92 de l'FNUAP proposa «**un programa sostingut i concertat que ha de posar-se en marxa immediatament**». L'objectiu és aproximar el futur a la projecció baixa de les Nacions Unides (població màxima i estabilització en 10.000 milions el 2050), la qual cosa suposa una reducció de 1.500-2.000 milions d'habitants per a l'any 2050 respecte de la projecció mitjana, i de 4.000 milions respecte de la projecció alta. Un programa d'aquestes característiques ha de dedicar especial atenció a l'Àfrica i l'Àsia meridional, on es constata més de la meitat del creixement global de la població i on resideix la majoria dels més pobres del món. I això exigeix:

a) Un millor accés de les dones a l'educació (una altra vegada), l'atenció a la salut i a la planificació familiar i l'ocupació amb salaris justos, que contribueixen a incrementar els ingressos personals, a accelerar el desenvolupament econòmic i a reduir la grandària de les famílies.

b) La reducció de la grandària de les famílies, al seu torn, contribuirà directament a millorar els nivells d'educació, salut i nutrició; els fills de les famílies menys nombroses són més sans i el seu estat de nutrició és més adequat; fan més temps d'escolarització i el seu rendiment escolar és millor que el dels fills de famílies nombroses.

c) La prevenció dels naixements en menors de vint anys permetrà reduir la mortalitat dels menors de cinc anys en un 17 %.

d) La prevenció dels naixements amb un interval inferior a dos anys permetrà reduir en un altre 17 % la mortalitat dels menors de cinc anys.

e) La prevenció dels naixements esmentats a c) i d) permetrà reduir la mortalitat en un 40 %.

6. El desenvolupament social també ha de rebre prioritat en els programes d'ajut internacional i quedar exempt de les restriccions econòmiques. La comunitat internacional ha de fer tot el possible per assolir els objectius d'ajut per a activitats de població aprovats al Fòrum Internacional sobre Població i Desenvolupament (Declaració d'Amsterdam). Entre aquests objectius figura la duplicació de l'ajuda concedida als països en vies de desenvolupament per a activitats de població, de 4.500 milions de dòlars a 9.000 milions anuals, abans de finalitzar la dècada de 1990.

7. Finalment, hi ha el tema de la política de població en sentit estricte. L'experiència de les dues últimes dècades demostra que les pautes de fecunditat poden modificar-se en el termini de dos lustres escassos, i que les polítiques i els programes voluntaris poden resultar més eficaços per fomentar aquest canvi.

En resum, encara som a temps de frenar el rellotge demogràfic i de combinar població i desenvolupament sostenible. Veurem, a la Conferència Demogràfica de 1994, el que s'haurà fet en els dos anys que fins aleshores ens manquen ●

Referències bibliogràfiques

1. *Informe de la Conferència Internacional de Población, 1984, México, D.F., 6 a 14 de agosto de 1984* (publicació de les Nacions Unides, número de venda: S.84.XIII.8), cap. I.

2. *Informe de la Conferència Mundial para el Examen y la Evaluación de los Logros del Decenio de las Naciones Unidas para la Mujer: Igualdad, Desarrollo y Paz, Nairobi, 15 a 26 de julio de 1985* (publicació de les Nacions Unides, número de venda: S.85.IV.10), cap. I, secc. A.

El desenvolupament no obliga ni a una occidentalització desastrosa del Tercer Món, ni a una marxa triomfal vers el productivisme. De què serviria frenar la població, si continuem amb un desenvolupament insostenible en què tots consideren que el sùmmum de la felicitat rau en l'ús desmesurat de l'automòbil, en l'aire condicionat per poder portar abrics de pells als tròpics i en el consumisme ubic?